

Sterven voor Sarajevo? De Joegoslavische kwestie in de Belgische politiek, 1991-1995

Patrick STOUTHUYSEN

Hoogleraar aan de Vakgroep Politieke Wetenschappen, Vrije Universiteit Brussel

I. Inleiding: de politisering van de Joegoslavische oorlog

De Joegoslavische oorlog (1991-1995)¹ veroorzaakte weinig ophef in de Belgische politiek.² Op het eerste gezicht wekt dat ook weinig verwondering. De kwestie had immers alles om effectief geen strijdpunt te worden. Net als voor de meeste westerse landen stonden er ook voor België geen onmiddellijke economische of strategische belangen op het spel. Het ging bovendien om een uiterst ingewikkeld conflict, waarbij goed en kwaad niet altijd duidelijk van elkaar waren te onderscheiden, waarbij alle partijen zich beurtelings als agressor gedroegen en als slachtoffer presenteerden en waarvoor alleen slechte en minder slechte oplossingen leken te bestaan. Nogal vanzelfsprekend dus dat Joegoslavië slechts weinigen tot handelen bewoog en geen prominente plaats wist te verwerven op de Belgische politieke agenda van de jaren negentig. Of toch niet?

Joegoslavië werd in andere landen wél een strijdpunt. In Nederland en Duitsland domineerde de kwestie bij momenten zelfs de politieke agenda.³ In de Verenigde Staten werd het een thema in de presidentiële verkiezingscampagne en in Frankrijk bracht het de opinieleiders en publieke intellectuelen op de been.⁴ Hoe kwam dat? Uit de literatuur blijkt dat drie factoren een rol speelden. Eén, Joegoslavië be-

1. In dit artikel wordt de Joegoslavische oorlog afgebakend met als beginpunt juni 1991 (onafhankelijkheidsverklaring van Slovenië en Kroatië, eerste militair treffen tussen het Joegoslavische en het Sloveense leger) en als eindpunt december 1995 (ondertekening te Parijs van het vredesakkoord voortvloeiend uit de Dayton-besprekingen). Latere fasen van het conflict (Kosovo, 1999) komen hier niet aan bod.
2. COOLSAET, R., *België en zijn buitenlandse politiek, 1830-2000*, Leuven: Van Halewyck, 2001.
3. BOOTSMA, P., *Srebrenica. Het officiële NIOD-rapport samengevat*, Amsterdam: Boom, 2002; MÜLLER, H., Military Intervention for European Security: The German debate (pp. 125-41), in Freedman, L. (ed.), *Military Intervention in European Conflicts*, Oxford: Blackwell Publishers, 1994.
4. POWER, S., *'A Problem from Hell': America and the Age of Genocide*, New York: Perennial, 2002; LA BALME, N., Constraint, Catalyst, or Political Tool? The French Public and Foreign Policy (pp. 265-78), in Nacos, B., R. Shapiro & P. Isernia, *Decision-Making in a Glass House. MassMedia, Public Opinion, and American and European Foreign Policy in the 21st Century*, Londen: Rowman & Littlefield Publishers, 2000.

reikte het makkelijkst de politieke agenda daar waar het thema werd ingepast in een bestaande discussie, bijvoorbeeld over de oriëntatie van het eigen buitenlands beleid. In dat geval waren er belangrijke actoren binnen de politiek die er voor zorgden dat het thema niet van de agenda verdween. Dat was bijvoorbeeld het geval in Duitsland, waar de Joegoslavische kwestie het concrete terrein werd waarop het meer algemene debat werd gevoerd over de condities waaronder Duitse troepen in het buitenland mochten worden ingezet.⁵ Dat was – in minder mate ook het geval in Nederland, waar de Joegoslavische oorlog de aanleiding vormde voor een debat over de nieuwe rol van het Nederlandse leger na de Koude Oorlog.⁶

Twee, Joegoslavië trok de aandacht van de politieke gezagsdragers, wanneer er voldoende druk werd ontwikkeld van buitenaf, bijvoorbeeld door opinieleiders, door de media, door drukingsgroepen. Wanneer die actoren voldoende gewicht in de schaal legden, nam de politiek het thema over; wanneer de druk afnam, verdween Joegoslavië ook weer uit de belangstelling. Dat was vooral het geval in Frankrijk. Een aantal spraakmakende publieke intellectuelen – Bernard Henry Lévy, Alain Finkielkraut, André Glucksmann – probeerden de Joegoslavische oorlog, en dan vooral de belegering van Sarajevo, op de politieke agenda te plaatsen. Naar aanleiding van de Europese verkiezingen van 1994 werd zelfs even gedreigd om met een aparte lijst op te komen om de Bosnische kwestie op deze manier tot inzet van de kiesstrijd te maken.⁷ Toonaangevende Franse politieke politici haastten zich om, via symbolische daden, hun solidariteit te tonen. Maar naarmate de belangstelling van de publieke opinie en de mobilisatiekracht van de actievoerders afnam, verloren ook de politici weer hun interesse.⁸

Drie, in landen die al vroeg troepen leverden aan de VN-vredesmacht in Joegoslavië bestond merkkelijk minder enthousiasme over een mogelijke interventie, die immers het leven van de eigen soldaten in gevaar zou brengen. Daar klonk in de debatten nadrukkelijker een meer sceptische en terughoudende analyse van het conflict door en van de mogelijkheden tot militaire interventie. Dat was het duidelijkst het geval in Groot-Britannië. De Britten hadden al vroeg in het Joegoslavische conflict humanitaire troepen ter plaatse. De Britse legerleiding stond, net als premier Major, dan ook afwijzend tegenover een gewapende tussenkomst, die vanuit militair oogpunt niet haalbaar werd geacht en die bovendien de aanwezi-

5. MAULL, H., Germany in the Yugoslav Crisis, *Survival*, vol. 37, 1995-6, pp. 99-130; MAULL, H., German Foreign Policy, Post-Kosovo: Still a 'Civilian Power'?, *German Politics*, vol. 9, 2000, pp. 1-24.
6. BOTH, N., *From Indifference tot Entrapment. The Netherlands and the Yugoslav Crisis, 1990-1995*, Amsterdam: Amsterdam University Press, 2000.
7. DRAKE, D., *Intellectuals and Politics in Post-War France*, London: Palgrave, 2002.
8. HOWORTH, J., The debate in France over military intervention in Europe (pp. 106-24), in Freedman, L. (ed.), o.c.

ge troepen in gevaar kon brengen.⁹ Die mening werd gedeeld door nagenoeg alle politieke actoren.¹⁰

In dit artikel wordt het antwoord gezocht op de vraag waarom de Joegoslavische oorlog in België, in tegenstelling tot in andere landen, geen onderwerp werd van grote politieke strijd. De vraag waarom sommige kwesties wel, en andere niet, de aandacht trekken van de publieke opinie, van drukkingsgroepen, van partijen en politieke gezagsdragers, wordt in de politicologische literatuur behandeld onder de noemer politisering.¹¹ In die literatuur wordt vooral benadrukt dat politisering in de praktijk als een selectieproces fungeert. Van de veelheid van mogelijke onderwerpen raken er altijd slechts een zeer beperkt aantal daadwerkelijk op de agenda. Die selectie is het resultaat van de betekenis die aan situaties en onderwerpen wordt gegeven en van de daarmee gepaard gaande betekenisstrijd.

Zo moet het vooreerst gaan over situaties die als problematisch worden ervaren. Dat betekent dat er een discrepantie wordt geconstateerd tussen enerzijds een maatstaf en anderzijds de perceptie van een bestaande of verwachte situatie.¹² Afhankelijk van de maatstaven en van de voorstellingen die van een situatie worden gemaakt, zullen bepaalde condities al dan niet problematisch worden. Voorts moet een eventueel probleem ook als een publiek probleem worden ervaren. Een situatie die als een private zaak wordt gepercipieerd heeft niet de potentie uit te groeien tot een politiek probleem.¹³ Bovendien moeten eventuele problemen ook oplosbaar worden geacht.¹⁴ Majone illustreert die gedachte als volgt: "Objective conditions are seldom so compelling and so unambiguous that they set the policy agenda or dictate the appropriate conceptualization. In the 1950's the issue of poverty was a minor one in American public consciousness. In the 1960's, with little change in the income of distribution, it became a significant part of public policies. What had changed were attitudes and views on poverty, and beliefs in the capacity of government to find solutions to social problems. A particular im-

9. MAJOR, J. *The Autobiography*, Londen: HarperCollins Publishers, 2000, p. 541.

10. SIMMS, B., *Unfinest Hour. Britain and the Destruction of Bosnia*, Harmondsworth: Penguin, 2002.

11. Een onderwerp is gepolitiseerd, wanneer het onder de aandacht van de gezagsdragers is gebracht en wanneer er ten aanzien daarvan een gezaghebbende beslissing wordt verwacht. Zie STOUTHUYSEN, P., *In de ban van de Bom. De politisering van het Belgisch veiligheidsbeleid 1945-1985*, Brussel: VUBPress, 1992; WALGRAVE, S. & STOUTHUYSEN, P., Van tranen naar gebalde vuisten. Over de politisering van privé-verdriet: de zaak Dutroux, *Tijdschrift voor Sociologie*, vol. 19, 1998, pp. 347-76.

12. HOOGERWERF, A., De levensloop van problemen: definiëring, precisering en oplossing, *Beleidswetenschap*, vol. 1, 1987.

13. BAUMGARTNER, F. & JONES, B.D., *Agenda and Instability in American Politics*, Chicago: University of Chicago Press, 1993, p. 27.

14. Deborah Stone formuleert het als volgt: "Problem definition is centrally concerned with attributing bad conditions to human conditions, instead of fate, or nature". STONE, D., Causal stories and the formation of policy agendas, *Political Science Quarterly*, vol. 104, 1989, p. 299.

portant new element was the emergence of an intellectual consensus about the 'structural' causes of poverty".¹⁵

De oplossing van die publieke problemen moet vervolgens in de sfeer van de politiek worden gesitueerd. Ook dat is geen vanzelfsprekendheid. Hier speelt de heersende politieke cultuur een doorslaggevende rol: die bepaalt welke onderwerpen al dan niet politiek legitiem worden geacht. Nogal wat emancipatiebewegingen hebben vooreerst dat gevecht met de heersende politieke cultuur moeten voeren: vrouwenbewegingen moesten bijvoorbeeld proberen het denkbeeld ingang te doen vinden dat de verhoudingen tussen de geslachten een legitiem onderwerp van de politiek kunnen vormen. Milieubewegingen moesten eerst intern met elkaar het debat voeren of de bescherming van de natuur onderwerp van politiek kon zijn, om dan vervolgens ook de buitenwereld voor dit idee proberen te winnen. De politieke cultuur van een samenleving vormt met andere woorden geen vastliggend gegeven, maar is de inzet van een voortdurende betekenisstrijd.¹⁶ Individuen, bewegingen of organisaties trachten hun definitie van de werkelijkheid door te drukken, ten nadele van andere actoren die er andere definities op nahouden. Deze uiteenlopende aanspraken op wat de maatschappelijke realiteit is, of zou moeten zijn, omvatten ook stellingnamen omtrent wat volgens de betrokkenen door de samenleving als problematisch moet worden beschouwd, en wie of wat de verantwoordelijkheid voor het veroorzaken en oplossen van deze problemen draagt.¹⁷ Stone vat het op deze manier samen: "Problem definition is the active manipulation of images of conditions by competing political actors".¹⁸

De uitkomst van deze strijd, en de betekenis die uiteindelijk aan een probleem wordt gegeven, vormen een afgeleide van de mate waarin groepen en hun aanspraken als legitiem worden beschouwd, van hun overtuigingskracht, machtsmiddelen en strategisch vermogen. De groep die erin slaagt haar definitie van de realiteit door te drukken, bepaalt welke problemen de aandacht krijgen, in welke maatschappelijke sfeer de oplossing van deze problemen zal worden gezocht en welke instantie er de verantwoordelijkheid voor zal dragen.¹⁹

Politisering gaat, met andere woorden, over het structureren van betekenissen. Daarvoor wordt in de literatuur ook wel de term "framing" of "kadering" gebruikt. Entman definieert "frames" als "mentally stored principles for information processing"²⁰: het gaat om interpretatiekaders met behulp waarvan situaties

15. MAJONE, G., *Evidence, Argument and Persuasion in the Policy Process*, New Haven: Yale University Press, 1989, p. 24.
16. HALL, S., *The Politics of Thatcherism*, Londen: Verso, 1983.
17. SCHNEIDER, J.W., Social Problems Theory: The constructionist view, *Annual Review of Sociology*, vol. 11, 1985, pp. 209-29.
18. STONE, D., *o.c.*, p. 299.
19. STOUTHUYSEN, P., *o.c.* (1992).
20. ENTMAN, R., Framing U.S. Coverage of International News: Contrasts in Narratives of the KAL and Iran Air Incidents, *Journal of Communication*, vol. 41, 1991, p. 7.

en gebeurtenissen samenhangend worden waargenomen en van betekenis voorzien. Afhankelijk van de gehanteerde interpretatiekaders zullen situaties anders worden gepercipieerd en geïnterpreteerd, zullen ze al dan niet als problematisch worden ervaren, zal een andere probleemdiagnose worden gemaakt, zal de probleemervaring al dan niet tot onderwerp van handelen worden gemaakt, zal de oplossing van problemen in andere maatschappelijke sferen worden gesitueerd, zal het beleid een andere invulling krijgen en zal het uiteindelijk ook andere effecten ressorteren.²¹

In wat volgt trachten we te achterhalen op welke manier de Joegoslavische oorlog het Belgische politieke debat beroerde. In eerste instantie brengen we in kaart hoe het conflict in de kranten werd gekaderd. Vervolgens bekijken we hoe en op welke manier opinieleiders de Joegoslavische kwestie problematiseerden. Dat doen we aan de hand van opiniestukken in kranten en op basis van een analyse van de houding van de vredesbeweging. Ten slotte richten we de aandacht op de parlementaire behandeling van de zaak: we inventariseren welke parlementaire initiatieven werden genomen en, vooral, welke kadering van het conflict daar de bovenhand haalde.

II. De Publieke agenda: de aard van de Joegoslavische oorlog

A. De kadering van het conflict

De Joegoslavische kwestie kon op zeer verschillende wijzen worden benaderd en begrepen. Er waren heel uiteenlopende antwoorden mogelijk op de vragen omtrent de aard, de oorzaak, de verantwoordelijkheid en de oplossing van het conflict; antwoorden die in theorie dan ook nog eens onderling op allerlei manieren konden worden gecombineerd. In de praktijk domineerden evenwel twee interpretatiekaders. In ongeveer elke studie over de debatten omtrent de Joegoslavische kwestie worden dezelfde twee kampen onderscheiden: enerzijds dat van de "sceptici" of "realisten", anderzijds dat van de "interventionisten" of "idealisten".²² Het belangrijkste verschil bestond erin dat voor de realisten afzijdigheid de aangewezen houding was, terwijl interventionisten de tussenkomst van de internationale gemeenschap bepleitten. Interventionisten en realisten hanteerden twee tegengestelde en ook niet te verzoenen definities van de situatie. Elk aspect van de Joegoslavische kwestie bleek uit de aard van de zaak omstreden. Interventionisten en realisten gaven tegengestelde antwoorden op wat Letica de "wat,

21. SNOW, D. & BEDFORD, R., 'Ideology, Frame Resonance, and Participant Mobilization' (pp. 197-217), in Klandermans, B., Kriesi, H. en Tarrow, S., *From Structure to Action: Comparing Social Movement Research across Cultures*, Greenwich: Jai-Press, 1988.

22. GAMSON, W., 'Hiroshima, the Holocaust and the Politics of Exclusion', *American Sociological Review*, vol. 60, 1995, pp. 1-20.

waar, waarom, wanneer en wie-vragen" noemt.²³ Bovendien hing de gehanteerde definitie van de situatie ook samen met een verschillende visie op de hoe de kwestie kon worden opgelost en wie daarvoor de verantwoordelijkheid droeg. De twee gehanteerde interpretatiekaders waren in die zin dan ook richtinggevend voor het handelen: de gehanteerde definitie van de situatie dicteerde eigenlijk ook welke praktische consequenties daar tegenover stonden.

Tabel 1. Kadering van de Joegoslavische kwestie.

	"Realistisch kader"	"Interventionistisch kader"
Definitie van de situatie	Burgeroorlog	Oorlog
Definitie van de partijen	Kroaten, Serviërs, Moslims.	Kroatische en Bosnische staat vs. Servische staat en Serviërs
Oorzaak	Etnische tegenstellingen	Servische agressie
Schuldvraag	Alle partijen dragen schuld	Serviërs dragen schuld; "genocide"
Oplossing	Indamming conflict	Terugdringen agressor; volkerenmoord stoppen.
Houding internationale gemeenschap	Neutraliteit	Keuze voor slachtoffers agressie; neutraliteit is keuze voor agressor.
Taak internationale gemeenschap	Vredeshandhaving, humanitaire hulp	Vrede opleggen, militaire interventie
Inschatting militaire interventie	Veronderstelt grondtroepen	Kan grotendeels vanuit de lucht
Inschatting gevolgen militaire interventie	"Viëtnam"; "Tito's partizanenstrijd"	Servisch leger zal snel plooiën
Historische vergelijking	Libanon, Noord-Ierland	München 1938, Spaanse Burgeroorlog

B. De kadering in de Vlaamse kwaliteitskranten

De Joegoslavische oorlog wordt wel eens omschreven als het meest gemediatieerde conflict ooit.²⁴ Opmerkelijk was alleszins dat het in de analyse en het debat over het conflict ook voortdurend over de rol en de inhoud van de berichtgeving ging. De interventionisten vonden dat er te weinig aandacht werd besteed aan

23. LETICA, S., Labeling Theory and the Wars in Croatia and Bosnia-Herzegovina (pp. 142-157), in Stjepan G. Mestrovic, *The Concoit of Innocence. Losing the Conscience of the West in the War against Bosnia*, College Station: Texas A&M University Press, 1997.

24. SIMMS, B., o.c., p. 300.

het conflict, dat naarmate de oorlog vorderde de media afhaakten en nog hooguit belangstelling hadden voor spectaculaire, goed in beeld te brengen incidenten.²⁵ Realisten vonden dan weer dat de media, door de selectiviteit en de aard van de berichtgeving, een oplossing van het conflict in de weg stonden.²⁶ Beide partijen waren het evenwel eens over het bestaan van een "CNN-effect": de berichtgeving over het conflict beïnvloedde het handelen van de betrokken partijen en van de internationale gemeenschap²⁷; een effect dat zowel door interventionisten als realisten afwisselend werd betreurd en toegejuicht.²⁸

In wat volgt wordt in kaart gebracht hoe twee Vlaamse kwaliteitskranten de Joegoslavische kwestie benaderden.²⁹ Concreet worden *De Morgen* en *De Standaard* geanalyseerd. Het gaat om twee kranten die niet alleen de nodige aandacht besteden aan onderwerpen van buitenlandse politiek, maar die bovendien ook als spraakmakend worden beschouwd in beleidskringen.³⁰ De analyse richt zich op de voorpagina-artikelen en de editoria. De voorpagina vormt een evidente maat voor de belangstelling die een krant voor een specifiek onderwerp heeft.

25. TROMP, B., *Verraad op de Balkan. Een kroniek*, Nieuwegein: Aspekt, 1996.
26. HURD, D., *Memoirs*, London: Little, Brown & Co., 2003. Peter Bootsma (o.c., p. 91) merkt op dat er een groot verschil bestond tussen hoe de oorlog in Kroatië en die in Bosnië werd weergegeven. Als het over de Kroatische oorlog ging was de teneur dat het om een onoverzichtelijke en complexe kwestie ging, waarbij goed en kwaad niet duidelijk konden worden onderscheiden. De Bosnische oorlog werd veel eenvoudiger gepresenteerd: de moslims waren de slachtoffers, de Serviërs de agressors. Die wijze van presentatie suggereerde haast een interventionistische kadering en benadering. Misschien, oppert Bootsma, had de manier waarop over die conflicten verslag werd uitgebracht ook wel te maken met de plek van waaruit de pers dat deed. In Kroatië vertoefden de journalisten zelf aan frontlijn, bij alle partijen. In Bosnië vertoefden ongeveer alle journalisten in Sarajevo, de meeste zelfs in hetzelfde hotel, de *Holiday Inn*, langs de zogenaamde *Sniper Alley*, de plek waarop Bosnisch-Servische scherp-schutters de bevolking onder vuur namen. De journalisten zaten als het ware met hun neus op de feiten, zij het slechts op een zeer beperkt en niet representatief deel van de feiten.
27. ROBINSON, P., *The CNN-Effect. The Myth of News, Foreign Policy and Intervention*, London: Routledge, 2003.
28. BURNS, J., *The Media as Impartial Observers or Protagonists. Conflict Reporting or Conflict Encouragement in Former Yugoslavia* (pp. 92-100), in: Gow, J., R. Paterson, & A. Preston, *Bosnia by Television*, London: British Film Institute Publishing, 1996.
29. Het behoeft wellicht enige uitleg waarom geen Franstalige kranten werden geanalyseerd. Een combinatie met Franstalige kranten was onontbeerlijk wanneer de opzet van het onderzoek vergelijkend zou zijn geweest, bijvoorbeeld op basis van de vraag of er, over de taalgrens heen, een verschil was in de berichtgeving over Joegoslavië. Ook wanneer het de bedoeling was geweest de eventuele verschillende mobilisaties en uiteenlopende politiseringsprocessen in beide landsdelen te verklaren, had een vergelijkend krantenonderzoek zich opgedrongen. De opzet van deze studie was evenwel anders. Uit wat volgt zal bovendien blijken dat er geen verschil was in de houding van Franstalige en Nederlandstalige politici en drukingsgroepen. In dat licht zou een bijkomende analyse van Franstalige kranten vermoedelijk niet zoveel bijbrengen, althans in verhouding tot de supplementaire tijdsinvestering.
30. STOUTHUYSEN, P. De vermeende verpulping van de dagbladpers, *Ons Erfdeel*, vol. 42, 1999, pp. 337-46; HAUTTEKEETE, L., PEERSMAN, W. & DEBACKER, J., 'Politiek in de krant: hebt u iets gemerkt?' Een onderzoek naar de tabloidisering van de politieke berichtgeving in vier Vlaamse dagbladen, *Tijdschrift voor Sociologie*, vol. 23, 2002, pp. 343-70.

Dat geldt uiteraard nog meer voor de editorialem, die bovendien het bijkomende voordeel bieden dat er argumentaties in worden ontwikkeld en standpunten bepaald. De editorialem werden gelezen en genalyseerd in functie van de twee frames – het realistisch en het interventionistisch interpretatiekader – die in de vorige paragraaf werden beschreven. Wat de voorpagina's betreft, werd eenvoudigweg geturfd hoeveel keer een artikel over de Joegoslavische oorlog in de periode 1991-95 op het eerste blad van de krant verscheen.

De Joegoslavische oorlog op de voorpagina

Het Joegoslavische conflict haalde in de onderzochte periode 548 keer de voorpagina van *De Standaard*. De stelling dat de pers het conflict verwaarloosde gaat in dit geval zeker niet op. Als we rekenen op ongeveer 300 kranten per jaar, en dus 1500 voorpagina's voor de hele periode, dan haalt Joegoslavië ongeveer elke derde dag het eerste blad van de krant. De Joegoslavische kwestie bleef ook de hele tijd de aandacht trekken: sterker, de oorlog haalt in verhouding meer de voorpagina tegen het einde van het conflict, in de zomer van 1995. Er zijn uiteraard momenten waarop de interesse minder wordt, net zoals er piekmomenten zijn: juli 1995 (de inname van Srebrenica) met 22 voorpagina's, augustus 1992 (de ontdekking van de Servische kampen) met 21, september 1995 en augustus 1995 met respectievelijk 20 en 19 (het offensief van de Snelle Interventiemacht) en februari 1994 (de aanslag op de markt van Sarajevo) met 18 voorpagina's.

Tabel 2. Voorpagina's *De Standaard* en *De Morgen*, maandelijks.³¹

	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII	Totaal
DS 91	0	0	0	0	0	5	17	13	17	10	15	5	82
DM 91	0	0	0	0	0	5	8	8	9	5	9	2	46
DS 92	10	2	9	8	11	15	12	21	2	6	5	9	110
DM 92	4	2	5	3	7	7	9	18	7	6	2	5	75
DS 93	14	8	10	10	14	14	13	15	5	2	4	3	112
DM 93	9	5	3	9	6	4	5	6	3	0	0	4	54
DS 94	11	18	6	11	2	0	9	10	11	8	12	14	112
DM 94	15	14	5	12	2	3	0	6	2	0	9	2	70
DS 95	4	2	2	6	11	17	22	19	20	13	12	4	132
DM 95	1	1	2	2	10	13	19	11	12	4	6	7	88

In verhouding haalt Joegoslavië minder vaak de voorpagina van *De Morgen*: 333 keer, of – berekend op 1500 kranten voor de ganse periode – ongeveer elke vierde dag. Ook bij *De Morgen* blijft de Joegoslavische kwestie de hele tijd de aandacht trekken en ook hier haalt de oorlog in verhouding het vaakst de voorpagina tegen het einde van het conflict, in de zomer van 1995. Er zijn echter meer momenten

31. DS = *De Standaard*, DM = *De Morgen*; I t.e.m. XII = januari tem. december.

waarop de interesse minder wordt. De piekmomenten zijn evenwel dezelfde: juli 1995 (de inname van Srebrenica) met 19 voorpagina's, augustus 1992 (de ontdekking van de Servische kampen) met 18 voorpagina's, januari 1994 met 15, februari 1994 (de aanslag op de markt van Sarajevo) met 18 voorpagina's en juni 1993 met 13.

Hierboven worden, voor de hele periode, voor beide kranten, de aantallen in tabel 2 gebracht.

De Joegoslavische oorlog in de editorialem

De Standaard publiceert in deze periode steeds twee editorialem per dag. Dat geeft voor de hele periode een totaal van ongeveer 3000 editorialem, waarvan er 112 over Joegoslavië handelden. Dat betekent dat Joegoslavië het onderwerp was van 3,7 procent van de editorialem. De uitschieters hier zijn juli 1995 (Srebrenica) met 9 editorialem, april 1994 met 6, augustus 1992 met 6 en augustus 1993 met 5. Ook *De Morgen* wijdt 112 editorialem aan de Joegoslavische kwestie. In verhouding besteden de editorialisten van *De Morgen* zelfs veel meer aandacht aan Joegoslavië, omdat *De Morgen* dagelijks slechts één editoriaal publiceert. In cijfers uitgedrukt gaat 7,5 procent van de editorialem over Joegoslavië. Uitschieters bij *De Morgen* zijn februari 1994 (de mortieraanslag op de markt van Sarajevo) met 10, augustus 1992 (de Servische kampen) met 8 en juli 1995 (Srebrenica) met 7 editorialem.

Tabel 3. Editorialem *De Standaard* en *De Morgen*, maandelijks.

	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII	Totaal
DS 91	0	0	0	0	0	2	3	2	3	2	3	1	16
DM 91	0	0	0	0	0	1	5	4	4	1	2	1	18
DS 92	0	0	1	1	1	2	2	6	1	0	1	4	19
DM 92	1	1	2	3	2	4	4	8	3	0	0	1	29
DS 93	3	2	2	2	4	4	1	5	1	0	0	0	24
DM 93	5	0	1	3	3	2	2	3	0	0	0	3	22
DS 94	4	6	2	6	0	1	2	1	0	2	1	2	27
DM 94	5	10	1	3	0	0	0	0	2	0	1	1	23
DS 95	0	0	1	2	4	2	9	3	3	0	1	1	26
DM 95	0	0	0	1	1	1	7	4	2	0	2	2	20

Zowel wat de voorpagina-artikelen, als wat de editorialem betreft, kunnen we stellen dat de Joegoslavische oorlog de hele tijd de belangstelling van de onderzochte kranten wegdroeg. Wellicht interessanter is de vraag hoe het conflict door de kranten werd gekaderd. In onderstaande tabel wordt samengevat in welke mate elementen van de twee dominante interpretatiekaders – realisme versus interventionisme – in de editorialem aanwezig zijn. De analyse gebeurde aan de hand van de categorieën die in tabel 1 naast elkaar werden geplaatst. De editorialem werden gelezen en genalyseerd in functie van de tien in de tabel gehanteerde

criteria. Wanneer in een editoriaal uitsluitend of in overgrote mate argumenten uit één categorie werden gebruikt, werd het editoriaal bij de desbetreffende categorie ondergebracht. Editorialen waarin geen argumenten uit één beide categorieën werden gebruikt of waar geen overtuigend overwicht van één van beide bestond, werden in de restcategorie "gemengd of andere" geplaatst.³²

Tabel 4. Kadering Joegoslavische kwestie edito's *De Standaard*.

	Realistisch	Interventionistisch	Gemengd/andere	Totaal
1991	1	14	1	16
1992	1	16	2	19
1993	3	21	0	24
1994	6	19	2	27
1995	4	21	1	26
Totaal	15	91	6	112

Tabel 5. Kadering Joegoslavische kwestie edito's *De Morgen*.

	Realistisch	Interventionistisch	Gemengd/andere	Totaal
1991	7	4	7	18
1992	11	10	8	29
1993	11	5	6	22
1994	5	13	5	23
1995	8	3	9	20
Totaal	42	35	35	112

32. De analyse van de teksten (kranteneditorialen, opiniestukken en parlementaire interpellaties) ging als volgt in zijn werk. De verschillende in een tekst naar voor gebrachte argumenten vormden de analyse-eenheden. Deze analyse-eenheden werden vervolgens vergeleken met de argumenten die in tabel 1 werden gepresenteerd als kenmerkend voor respectievelijk een "realistisch" en een "interventionistisch" interpretatiekader. Enkele voorbeelden:

- Volgens Piryns ("Knekelhuis in de Balkan", *De Morgen* 9.10.91) ligt de oorzaak van het conflict weliswaar bij de verschillende nationalismen, maar is, wat begon als een burgeroorlog, uitgedraaid op "een brutale veroveringsoorlog". "Het gaat al lang niet meer om de Servische minderheden in Kroatië. Het gaat om de droom van de Servische President Milosevic: de vestiging van Groot-Servië". Deze argumentatie komt overeen met hoe vanuit interventionistisch perspectief de schuldvraag wordt beantwoord. Deze argumentatie uit het editoriaal van Piryns wordt dan als "interventionistisch" geteld.
- Doornaert ("Surrealistisch", *De Standaard*, 19.11.91) verklaart niet in een interventie te geloven. Om de vechtende partijen te scheiden is een enorme strijdmacht nodig; een vredesmacht sturen is geen optie, die zou het risico lopen zelf beschoten te worden om zich vervolgens reemloos te moeten terugtrekken, zoals de Fransen en de Amerikanen in Libanon overkwam. Deze argumentatie komt overeen met hoe vanuit realistisch perspectief de gevolgen van een militaire interventie werden ingeschat. Deze argumentatie uit het editoriaal van Doornaert werd als "realistisch" geteld".

De interventionistische kadering was dominant aanwezig in *De Standaard*. Er bestond bij de editorialisten (Mia Doornaert, Axel Buyse, Dirk Achten) weinig twijfel omtrent de wenselijkheid van een militaire tussenkomst. Wel valt er zeer regelmatig twijfel te lezen over de haalbaarheid van een dergelijke tussenkomst. Bij *De Morgen* is het beeld minder eenduidig: periodes waarin de interventionistische analyse domineert, worden afgewisseld met periodes waarin de realistische analyse de boventoon voert. Vaak maken dezelfde redacteurs (Paul Goossens, Piet Piryns, Hans Muys, Yves Desmet) in een tijdsspanne van enkele weken tegengestelde analyses. In beide kranten verschijnt evenwel vrij vroeg het beeld van de Serviërs als de partij die de grootste verantwoordelijkheid voor de gebeurtenissen draagt. In beide kranten worden bijvoorbeeld ook regelmatig vergelijkingen gemaakt met *appeasement*, met "Munchen 1938" of met de Tweede Wereldoorlog. Maar door de voortdurende twijfels ten aanzien van de beschikbare alternatieven (*De Standaard*) en de regelmatige koersveranderingen (*De Morgen*) wordt die interventionistische boodschap niet consequent en volgehouden uitgedragen. Opmerkelijk is bovendien dat geen van beide kranten kritiek formuleert aan het adres van de Belgische regering of politiek. Meer zelfs: geen van beide kranten ziet een specifieke rol voor België weggelegd. *De Standaard* en *De Morgen* leggen de verantwoordelijkheid bij de Europese Unie en de Verenigde Naties. Die houding is totaal verschillend van die van de Nederlandse kranten en opinieleiders, die actief campagne voerden voor een verregaande Nederlandse betrokkenheid bij het conflict.³³ In onderstaande tabel wordt weergegeven wie in de editorialem werd aangespoord zijn verantwoordelijkheid te nemen om het conflict op te lossen.³⁴

Tabel 6. Edito's *De Standaard*: verantwoordelijkheid conflictoplossing.

	België	Europa	VN	Anderen	Totaal
1991		6	1	1	8
1992	1	5	2	3	11
1993	2	9	3	5	19
1994		1	9	11	21
1995		2	7	9	18
Totaal	3	23	22	29	77

33. BOOTSMA, P., o.c.

34. Hier gaat het alleen om die editorialem waarin specifiek de vraag aan de orde was wie de verantwoordelijkheid moest nemen voor het oplossen van het conflict. Dat maakt dat de totalen afwijken van deze die in de vorige tabellen werden gegeven.

Tabel 7. Edito's *De Morgen*: verantwoordelijkheid conflictoplossing.

	België	Europa	VN	Anderen	Totaal
1991		9	1	1	11
1992		2	3	3	8
1993		6	2	5	13
1994	1	5	6	3	15
1995			6	7	13
Totaal	1	22	18	19	60

III. De politieke agenda: de problematisering van de Joegoslavische oorlog

A. De opinieleiders over de Joegoslavische kwestie

In Frankrijk en Nederland bestond een georganiseerd interventionistisch kamp. Kranten, opinieleiders en – in Nederland – de vredesbeweging voerden actief campagne voor een militaire tussenkomst in de Joegoslavische oorlog. In België bestond geen vergelijkbare interventionistische beweging. Uit de analyse van de berichtgeving over Joegoslavië in *De Standaard* en *De Morgen*, bleek dat de kranten zeer zeker de nodige aandacht aan het onderwerp gaven, maar niet, zoals bijvoorbeeld in Nederland, campagne voerden. Er vonden geen volgehouden pogingen plaats om bijvoorbeeld via de editoria's het beleid te beïnvloeden. Naar aanleiding van bepaalde sterk gemediatiseerde gebeurtenissen, gingen regelmatig stemmen op die een militaire tussenkomst bepleitten, maar in alle gevallen sloeg al vrij snel de twijfel weer toe. De krantencommentatoren richtten hun pijlen vrijwel nooit op de Belgische regering. Ze bekritiseerden de houding van Europa, van de VN, van de internationale gemeenschap. Meestal werd zelfs begrip opgebracht voor de houding van de Belgische bewindvoerders.

Hoe verliep het debat op de opiniepagina's van de twee bestudeerde kranten? In onderstaande tabel wordt vooreerst een overzicht gegeven van de opiniestukken over Joegoslavië die in de onderzochte periode in *De Standaard* en *De Morgen* verschenen.³⁵ In de tabel worden de stukken vooreerst opgedeeld naar herkomst: wie schreef de opiniebijdragen?

35. Beide kranten hielden er in de onderzochte periode een opiniepagina op na. Zowel *De Standaard* als *De Morgen* publiceerden dagelijks twee opiniestukken, soms geschreven door eigen medewerkers, soms ingestuurd, soms overgenomen uit de internationale pers. Voor de gehele periode geeft dat voor elk van de kranten een totaal van ongeveer 3.000 opiniestukken.

Tabel 8. Oorsprong opiniestukken.

	<i>De Standaard</i>	<i>De Morgen</i>
Redacteurs/medewerkers	36	8
Binnenlandse academici/experts	23	12
Buitenlandse academici/experts	11	58
Politici	12	1
Activisten	24	9
Andere	8	2
Totaal	114	90

De Standaard publiceerde 114 opiniestukken over Joegoslavië, wat een relatief aandeel van 3,8% van de gepubliceerde opiniestukken vertegenwoordigt en wat vergelijkbaar is met het aantal over het onderwerp gepubliceerde editoriaalen. In *De Morgen* verschenen minder opiniestukken dan editoriaalen over Joegoslavië: 90 of 3% van het totale aantal.

Wat vooral opvalt is het in verhouding grote aandeel dat de eigen medewerkers van *De Standaard* innemen: 36 van de 114, of ongeveer een derde van de opiniestukken, komen uit het eigen huis.³⁶ Nog eens ongeveer een derde (34 bijdragen) zijn van binnen- of buitenlandse experten of academici. Dat betekent dat we 40 opiniestukken overhouden die geschreven zijn door politici (12) of door activisten (28). Binnen dat aandeel van de politici en activisten heeft slechts een zeer beperkt aantal opiniestukken (12) rechtstreeks een eventuele interventie als onderwerp, met enig overwicht van de voorstanders van een militaire tussenkomst (9 interventionisten, 3 realisten). Na cruciale gebeurtenissen (de aanslag op de markt van Sarajevo, de val van Srebrenica) valt er meer animo voor een militaire tussenkomst te constateren; daarna ebt die aandacht evenwel weer weg. Er is alszins op geen enkel moment sprake van een systematische campagne of van enige polemiek.

De Morgen publiceert in verhouding een zeer groot aantal opiniestukken van buitenlandse experten of academici: in deze periode nam de krant in het algemeen systematisch opiniestukken over van buitenlandse kranten. Het aandeel van de eigen medewerkers is veel kleiner. Het aandeel van de "activisten" is, in tegenstelling tot wat men op basis van het imago van de krant zou verwachten, zeker niet groter dan bij *De Standaard*. Opmerkelijk genoeg is de kwestie van een eventuele militaire tussenkomst als dusdanig geen thema in de opiniestukken die in *De Morgen* verschenen. Dat is op zich significant als conclusie: als Joegoslavië in Vlaanderen vergelijkbare groepen als in Frankrijk of Nederland had beroerd, dan hadden de opiniepagina's van *De Morgen* er de weerklink van moeten vormen. Noch het interventionisme, noch het realisme blijken evenwel nadrukkelijk aan

36. Deze opiniestukken verschillen wel substantieel van de editoriaalen. Meestal gaat het veeleer om columnachtige bijdragen die met een vaste periodiciteit verschijnen. Om die reden worden ze ook apart behandeld.

de orde te zijn. De Joegoslavische kwestie wordt vaker vanuit andere perspectieven benaderd: vanuit dat van de (bedreigde) multiculturaliteit of vanuit het oogpunt van het (conflictbevorderende) nationalisme. Er wordt ook vaker over Joegoslavië als negatief voorbeeld voor België geschreven: wat ginds gebeurde, is ook hier niet uitgesloten, is dan de teneur.

B. De vredesbeweging en het Joegoslavische vraagstuk

Verdeeldheid en onmacht

In de periode van de Joegoslavische oorlog werd vaak de vergelijking gemaakt met de jaren tachtig: toen werd er massaal betoogd tegen een hypothetische oorlogsdreiging, nu er sprake was van een reële oorlog op Europees grondgebied, bleef de mobilisatie uit. Hoewel die vergelijking niet helemaal opgaat, was het niettemin duidelijk dat de Joegoslavische kwestie overal de vredesbeweging verscheurde en vaak veroordeelde tot machteloosheid.³⁷ De traditionele geweldloze strategieën voor conflictoplossing schoten tekort, geconfronteerd met het oorlogsgeweld.³⁸ De vredesbeweging brak zich het hoofd hoe ze moest reageren op de voortdurende mensenrechtenschendingen, het systematische geweld tegen burgers en de campagnes van etnische zuiveringen. Soms – in de VS, in Nederland – lieten vroegere pacifisten hun schroom varen en ontpopten ze zich tot boegbeelden de interventionistische campagnes. Zoals zal blijken stelde ook de Belgische vredesbeweging haar traditionele aanpak in vraag. De beweging koos evenwel niet voor het interventionisme, maar besloot het over een heel andere boeg te gooien.³⁹

37. SCHENNINK, B. De vredesbeweging op zoek naar een nieuwe boodschap (pp. 181-89), in Bomert, B. & H. de Lange, *Jaarboek Vrede en Veiligheid 1992*, K.U. Nijmegen: Studiecentrum voor Vredesvraagstukken, 1992; SCHENNINK, B., Bosnië-Herzegovina en de machteloosheid van de vredesbeweging (pp. 198-209), in Bomert, B. en H. de Lange, *Jaarboek Vrede en Veiligheid 1993*, K.U. Nijmegen: Studiecentrum voor Vredesvraagstukken, 1993; COOPER, A. When Just Causes Conflict With Accepted Means. The German Peace Movement and Military Intervention in Bosnia, *German Politics and Society*, vol. 15, 1997, pp. 99-118.
38. De vredesbeweging werd al eerder, ten tijde van de eerste Golfoorlog, met deze problematiek geconfronteerd. Toen ontstonden meningsverschillen over de vraag of de vredesbeweging al dan niet achter humanitaire en/of door de VN gesteunde militaire interventies kon staan. Zie hierover: STOUTHUYSEN, P., De vredes- en antiracisembeweging. De ontmoeting van oude en nieuwe sociale bewegingen (pp. 69-88), in Hellemans, S. & Hooghe, M., *Van Mei '68 tot Hand in Hand. De geschiedenis van de nieuwe sociale bewegingen in België (1965-95)*, Leuven: Garant, 1995.
39. Deze analyse is in hoofdzaak gericht op het Vlaamse debat en de Vlaamse vredesbeweging. Het spreekt vanzelf dat een vergelijkbare analyse van het Franstalige debat en van de Franstalige beweging moet worden gemaakt wil men een adequaat beeld krijgen van de toenmalige situatie. Niettemin dient te worden opgemerkt dat de vredesbeweging een in hoofdzaak Vlaams fenomeen was, net zoals ook de zgn. "nieuwe sociale bewegingen" altijd een grotendeels Vlaamse zaak bleven (STOUTHUYSEN, P. o.c. (1995)). Van Aelst en Walgrave (1999)

De grootste vredesorganisatie *Pax Christi Vlaanderen* liet al op 14 september 1991 in een persmededeling weten dat "het principe dat grenzen niet met geweld mogen veranderd worden desnoods door een vredesmacht moet worden afgedwongen". Een jaar later, na de ontdekking van de Servische kampen, formuleerde de organisatie het bij monde van algemeen-secretaris Daniel Van Dael nog scherper: "afzijdig blijven is immoreel".⁴⁰ De organisatie trok daaruit evenwel niet de conclusie dat een militaire interventie aan de orde was. Een interventie, meende Van Dael, had weliswaar het voordeel van de duidelijkheid, maar was ook "onhaalbaar en menonwaardig".⁴¹

Een deel van de achterban was het daar niet mee eens. Mark Heirman, het vroegere hoofd van de studiedienst, schreef met andere prominenten uit christelijke hoek een interventionistisch opiniestuk.⁴² Geconfronteerd met de zwaarste mensenrechtenschendingen sinds de tweede wereldoorlog hadden alle middelen gefaald, argumenteerde hij. Het was zonneklaar: een interventie drong zich op, hoe wel we moesten blijven beseffen dat het niet om een "mirakeloplossing" ging. Er kwam onmiddellijk reactie van Jef De Loof (*Medische Vereniging ter Preventie van een Atoomoorlog*),⁴³ een veteraan van de rakettenstrijd. De roep om 'iets te doen' kwam volgens hem voort uit onmacht. Hij constateerde de paradoxale situatie dat de mensen uit vredesbeweging aandrongen op een interventie, terwijl de militairen waarschuwden voor de risico's van een tussenkomst.⁴⁴

Later schoof *Pax Christi*, onder druk van de gebeurtenissen, op in de richting van een interventie.⁴⁵ *Pax Christi* zette, in tegenstelling tot de andere vredesorganisaties, de stap van *peace keeping* naar *peace making* en zou die zienswijze voor de rest van het conflict consequent blijven verdedigen. Na het bloedbad op de markt van Sarajevo (februari 1994) verklaarde Van Dael, onder verwijzing naar een militaire tussenkomst: "militaire acties kunnen nooit vrede brengen, maar het zwijgen van de wapens is de eerste vereiste om de opbouw van de samenleving weer mogelijk te maken".⁴⁶ En toen de eeuwige realist Henry Kissinger opriep om de VN-blauwhelmen terug te trekken uit Bosnië, reageerde *Pax Christi* dat soms het in-

brachten voor de jaren negentig de betogingen in kaart: ook uit hun data blijkt dat acties rond "post-materialistische thema's" veel meer bijval vinden in het Nederlandstalige deel van het land. Op basis daarvan kunnen we veronderstellen dat ook de kwestie Joegoslavië relatief sterker zal hebben gespeeld in Vlaanderen. VAN AELST, P. & WALGRAVE, S., De 'Stille Revolutie' op straat. Betogen in België in de jaren '90, *Res Publica*, vol. 41, 1999, pp. 41-64.

40. Daniel Van Dael, Het meest gepaste antwoord, *De Standaard*, 21.08.92.

41. Daniel Van Dael, Militaire interventie is geen oplossing voor Joegoslavië, *De Standaard*, 01.10.92.

42. Mark Heirman, Jan De Groof, Tony Hollants van Loocke, Jan Kerkhofs, Mgr. Guido Maertens, Frank Swaelen, Militaire interventie moet vredesoverleg Bosnië ondersteunen, *De Standaard*, 02.01.93.

43. Dat was de nieuwe naam voor de vroegere werkgroep "Medici tegen Atoomwapens".

44. Jef De Loof, Voor militaire interventie is het te vroeg, *De Standaard*, 22.02.93.

45. Daniël Van Dael, Bosnië vraagt om duidelijke keuzes, *De Standaard*, 16.08.93.

46. Daniel Van Dael, Westen moet beloften nakomen in ex-Joegoslavië, *De Standaard*, 14.02.94.

zetten van troepen een noodzaak was en dat de organisatie de totstandkoming van een echt VN-leger steunde.⁴⁷

Voor de andere vredesorganisaties was een interventie evenwel uitgesloten. Het principieel-pacifistische *Forum voor Vredesaktie*⁴⁸ stelde zich op het standpunt dat een militaire tussenkomst alleen maar zou leiden tot verdere escalatie. Wat moest er dan wel gebeuren? De organisatie maakte geen geheim van haar ontgoocheling: "De vredesbeweging heeft altijd meer strijd gevoerd tegen wapens en militarisme, dan gewerkt aan een krachtig alternatief."⁴⁹ Daarom kon men nu best zijn hoop stellen op kleinschalige initiatieven: het organiseren van vredesbrigades die gingen helpen bij de wederopbouw van de oorlogsgebieden, het samenbrengen van vredesgroepen uit de verschillende ex-Joegoslavische republieken, het steunen van de onafhankelijke media, de opvang van dienstweigeraars en deserteurs. Die eerder beperkte initiatieven konden de aanzet vormen van een alternatieve manier om conflicten te voorkomen en vreedzaam op te lossen. Het Forum bepleitte een vorm van "diplomatie van onderuit". Regelmatig riep ze de Belgische overheid op om de civiele samenleving bij onderhandelingen te betrekken en niet alleen de krijgsheren rond de tafel te nodigen. Echte vrede was immers een langzaam proces, dat begon bij de wortels van de samenleving.⁵⁰

Vrede – voorheen de Belgische afdeling van de communistische *Wereldvredesraad* – maakte een heel andere analyse van de situatie. "De gangbare mening in de publieke opinie heeft het over het gebrek aan optreden vanwege West-Europa, of over de verkeken kansen van de Europese Gemeenschap. In onze kijk heeft de EG zich wél met de zaak bemoeid. En precies haar optreden heeft de escalatie versneld." De oorzaak van de Joegoslavische oorlog lag in de "nauwelijks verholen steun vanwege Duitsland aan de separatistische tendenzen in Kroatië en Slovenië". Vrede was uiteraard tegen een interventie: dat zou onvermijdelijk tot escalatie leiden. Maar ook Vrede moest besluiten het geen pasklare oplossingen had. Maar alleszins kon men best steun geven aan de lokale vredesgroepen: die konden de verscheurde maatschappijen opnieuw enige samenhang en samenwerking bieden. "Dit alles is niet spectaculair. Maar in elk geval een realistisch en noodzakelijk spoor".⁵¹ Later, wanneer de Navo overgaat tot militaire acties, is Vrede veel scherper: "Solidariteit met de slachtoffers is een absolute noodzaak. Maar daden stellen waarmee men zich echt in de oorlog mengt kan de buitenwereld mee in het moeras zuigen, en een intensifiëring van het geweld oproepen. Daar kan een totale Balkanoorlog uit volgen".⁵²

47. Daniel Van Dael, VN mogen zich niet uit ex-Joegoslavië terugtrekken, *De Standaard*, 21.06.94.

48. Voorheen: de Internationale van Oorlogstegenstanders (IOT).

49. Jan Van Crieckinghe, Tijd voor preventie en alternatieve diplomatie, *De Standaard*, 19.07.95.

50. Gui Boven, De Bosnische vrede is uitgebroken, *De Standaard*, 14.12.95.

51. Georges Spriet, Een realistisch en noodzakelijk spoor, *Vrede*, 300, maart-april 1993, p. 13.

52. "Geen Bombardementen. Persmededeling van de vzw. Vrede naar aanleiding van de toestand in Bosnië", *Vrede*, 7 februari 1994, p. 19.

Ook VAKA, de koepelorganisatie die destijds de strijd tegen de kernraketten coördineerde, meende dat een gewapende tussenkomst te verwerpen was, "niet enkel om morele en ideologische redenen, maar ook vanuit militair oogpunt".⁵³ VAKA vond dat men beter het wapenembargo kon verstrengen en steun verlenen aan de democratische oppositie in Servië. Uiteraard steunde de organisatie ook de humanitaire hulpverlening door de blauwhelmen; in gevallen van wettelijke zelfverdediging en om de hulpkonvooiën te verdedigen konden die overgaan tot het gebruik van geweld. VAKA stak evenwel de verdeeldheid van de vredesbeweging niet onder stoelen of banken en sprak haar verwondering uit over het feit dat: "we vandaag staan voor de merkwaardige situatie dat het militairen zijn die de politici en de publieke opinie die om een militaire interventie roepen, afremmen. Niet uit pacifisme, maar uit militair realisme".⁵⁴ Daarom kon de vredesbeweging zich best, aldus VAKA, concentreren op die dingen waarover "fundamentele eensgezindheid" tussen de organisaties bestond: het voortzetten van het diplomatiek overleg, de verstrenging van het embargo, en, op termijn, werken aan conflictpreventie en vredesopvoeding.

De discussie werd een stuk concreter toen duidelijk werd dat de Navo door de VN ging worden ingeschakeld om luchtaanvallen uit te voeren. De verenigde Vlaamse vredesbewegingen – maar zonder Pax Christi – spraken zich uit tegen die luchtaanvallen.⁵⁵ De oorlog moest politiek opgelost worden, waarbij de vredeskrachten uit het gebied werden betrokken bij nieuwe vredesinitiatieven. Joegoslavië, meenden de vredesorganisaties, was in oorsprong geen etnisch, maar een economisch probleem: de verarmde economie had tot de etnische spanningen geleid. Europa was mee verantwoordelijk voor het opgeschroefd nationalisme, doordat het de naar onafhankelijkheid strevende deelrepublieken had aangemoedigd. Volgens de vredesbeweging moesten er meer blauwhelmen worden gestuurd en die moesten de zware wapens onder controle nemen. Over hoe dat dan zou moeten gebeuren, bleven de organisaties vaag. Alleszins moest het embargo ernstig worden toegepast en diende er een begin te worden gemaakt met een mensenrechtentribunaal. Joegoslavië bewees dat een preventieve aanpak van conflicten nodig was en dus moest er werk worden gemaakt van de opleiding van professionele vredesbemiddelaars (*De Morgen*, 19.2.94).

Doordat de vredesbeweging verdeeld was, werden ook geen pogingen ondernomen om grote acties te voeren of volgehouden mobilisaties op gang te brengen. Wel waren er voortdurend kleine, symbolische acties. Zo hield VAKA op 1 oktober 1992, naar aanleiding van de Vlaamse vredesweek, een vredeswake voor het EG-gebouw, voor "vrede in de Balkan". Naar aanleiding van de eerste verjaardag van het uitbreken van de oorlog in Bosnië-Herzegovina begonnen de vredesorga-

53. "Het verhaal van de 101 gemiste kansen", *De Vredeskrant*, 13, 4/5, december 1992, p. 14.

54. "De laffe vredesbeweging", *De Vredeskrant*, 13, 2/3, september 1992, p. 12-13.

55. Het ging om Forum voor Vredesactie, Medische Vereniging voor de Preventie van een Atoomoorlog, Vrede en VAKA Zuid-Oost Vlaanderen. VAKA-OCV hield als dusdanig op te bestaan in maart 1993, sommige lokale VAKA-afdelingen gingen nog een tijdje verder door.

nisaties een solidariteitscampagne voor ex-Joegoslavië. Ondanks de "grote machteloosheid" die ze voelden, wensten de vredesorganisaties niet te wachten tot "de ontketende haat en wraak zijn uitgewoed" (*De Morgen*, 6.4.93). Het Forum voor Vredesactie, Huweco, de Medische Werkgroep Preventie Atoomoorlog, Pax Christi Vlaanderen en VAKA beslisten, samen met een hele reeks sociale en culturele organisaties, een solidariteitsaffiche te verspreiden. Daarop werd opgeroepen de zware schendingen van de mensenrechten, de etnische zuiveringen, de verkrachtingen en de terreur tegen burgers te stoppen. De VN en Europa werden gevraagd "een effectief beleid" te voeren, de bevolking werd uitgenodigd naast humanitaire hulp ook steun te verlenen aan de onafhankelijke media en vredesgroeperingen in ex-Joegoslavië. Naar aanleiding van de tweede verjaardag van het begin van de gevechten in Bosnië hield Pax Christi symbolisch om 11 uur één minuut stilte op het Brussels Muntplein.

Kleinschalige solidariteit

Omdat de klassieke vredesorganisaties achterwege bleven, ontstonden her en der initiatieven ten voordele van Joegoslavië. Zo voerde VU-senator Willy Kuypers actie voor de door de oorlog getroffen gebieden: al in de zomer van 1991 zamelde hij twintig ton hulpgoederen in voor de Kroaten en Kosovaren (*De Morgen*, 9.8.91). Kleine linkse organisaties organiseerden met steun van de vakbonden, onder de vlag van de *International Workers Aid*, hulpkonvooien naar de mijnwerkersstad Tuzla (*De Morgen*, 18.2.94). Een bijzonder initiatief vormde de *Balkanactie van de Gemeenten*. Die werd in oktober 1992, in het verlengde van de actie Adoptiedorpen Roemenië, opgericht na een werkbezoek van een aantal parlementairen aan de Bosnische vluchtelingenkampen.⁵⁶ De bedoeling was dat de Vlaamse en Waalse gemeenten, met de steun van de respectievelijke Gemeenschappen, hun bijdrage zouden leveren om de nood in voormalig Joegoslavië te milderen. Langs Franstalige kant, waar de organisatie *Causes Communes* heette, werden effectief infrastructuur en middelen ter beschikking gesteld. Langs Vlaamse kant verliep het een stuk moeizamer. Vlaamse Raad-voorzitter Louis Van Velthoven vroeg schrijfster Monika Van Paemel – die via de Vlaamse PEN-club al acties had ondernomen voor Joegoslavische schrijvers – om voorzitter van de nieuwe organisatie te worden. De beloofde middelen bleven evenwel achterwege. Daardoor bleven ook de initiatieven noodgedwongen eerder kleinschalig.

Eén van de bijzonderste acties was de campagne die van uit de wereld van de cultuur werd gevoerd om, na Antwerpen, Sarajevo culturele hoofdstad van Europa te maken. Het plan vond vermoedelijk zijn oorsprong bij de ploeg rond de Antwerpse cultuurschepen Eric Anthonis. Vlaams cultuurminister Hugo Weckx schaarde zich achter het voorstel (*De Morgen*, 18.5.93) en tijdens het theaterfestival van Avignon werd ook bij andere Europese cultuurmakers en cultuurfunctio-

56. Paul Goossens, De Woede van Monika, *Knack*, 4 mei 1994.

narissen steun gezocht (*De Morgen*, 11.9.93). Er werden in binnen- en buitenland steunbetuigingen van kunstenaars en intellectuelen ingezameld die op 10 oktober 1993 aan de op dat moment in Antwerpen vergaderende Europese cultuurministers werden aangeboden. Die cultuurministers gingen echter niet op het voorstel in. De culturele sector bleef evenwel doorgaan met solidariteitsacties voor Sarajevo. Zo schonk de Antwerpse burgemeester Cools 100.000 frank aan het Theaterfestival van Sarajevo (*De Morgen*, 18.12.93) en werd er in samenwerking met de andere culturele hoofdsteden ook een steunmanifestatie opgezet om geld in te zamelen voor de heropbouw van de bibliotheek van Sarajevo (*De Morgen*, 24.12.93). Al deze initiatieven culmineerden in de grote solidariteitsdag met Sarajevo die op 28 januari 1994 in Antwerpen plaatsvond. In Brussel werd dan weer op 9 maart 1994 een solidariteitsavond in de Munt georganiseerd met de steun van de Franstalige en Vlaamse Gemeenschapscommissies.

De publieke betrokkenheid bij de Joegoslavische kwestie was vermoedelijk het grootst in de eerste helft van 1994. Eén week na het bloedbad van 5 februari – de mortieraanval op de markt van Sarajevo – namen op de Brusselse Grote Markt duizend mensen deel aan een protest- en herdenkingsbijeenkomst. Onder de aanwezigen waren politici als Frank Vandenbroucke, op dat moment SP-voorzitter, Jef Sleenckx, Paul Pataer, Xavier de Donnea, burgemeester Demaret, Magda Aelvoet en Annemie Neyts (*De Morgen*, 14.2.94). De oproep tot de manifestatie kwam van Amnesty International, Artsen zonder Grenzen, de Balkanactie en een studentencomité dat zich *Genoeg* noemde. De Grote Markt werd voor de gelegenheid herdoopt tot “Sarajevo-plein”, er werden kaarsen aangestoken en op een groot bord stonden de namen van de slachtoffers. Op het tijdstip van de mortierinslag werd een minuut stilte gehouden. Er werd ook een oproep gedaan om, naar analogie met Dwaze Moeders in Argentinië, voortaan wekelijks naar de Brusselse Grote Markt te komen om de doden in Joegoslavië te herdenken en de politieke besluiteloosheid aan te klagen.⁵⁷

Op 3 augustus 1995 organiseerde René Raindorf, ex-verzetsman, overlevende van Auschwitz en oud-communist, een manifestatie op het Brusselse Schumanplein om te protesteren tegen de Europese houding inzake Bosnië. Hij had een burgercomité *Waardigheid voor Bosnië* opgericht, dat de steun genoot van politici als Jef Sleenckx, Willy Kuypers, Paul Van Grembergen, Hugo Van Rompaey en kersvers PRL-senator en oud-voorzitter van Artsen zonder Grenzen Alain Destexhe. Ook nogal wat prominenten uit de Franstalige cultuurwereld zoals Bernard Foucroulle, Marion Hänsel, Andre Delvaux, Julos Beaucarne, Adamo en Jaco Van Dormael schaarden zich achter het initiatief, net als de Unie van Progressieve Joden in België en het Joods Lekencentrum. De Franse filosoof en boegbeeld van de interventionistische campagne Alain Finkielkraut, patroneerde het initiatief. De betogers eisten de opheffing van het embargo en een militaire tussenkomst. René Raindorf verklaarde aan *De Morgen*: “Vijftig jaar geleden zegden de Fransen: *nous ne vou-*

57. Of die oproep tot wekelijkse actie effectief ook navolging vond valt niet meer te achterhalen.

lons pas mourir pour Dantzig. Vandaag zegt Europa spijtig genoeg: nous ne voulons pas mourir pour Sarajevo" (De Morgen, 4.8.94).

Joegoslavië en extreem-rechts

Het feit dat de vredesbeweging het initiatief aan anderen liet om solidariteitsacties met de Joegoslavische bevolking te organiseren en om te protesteren tegen de oorlog, had niet alleen te maken met interne verdeeldheid en met het ontbreken van een wervend alternatief. De vredesorganisaties kozen er, na de parlementsverkiezingen van 24 november 1991, bewust voor zich in hoofdzaak te richten op de strijd tegen racisme en onverdraagzaamheid in eigen land. De vredesorganisaties staken al hun energie in de *Hand-in-Hand* campagne (Hierover: Stouthuysen, 1995).⁵⁸ In de stijl van de rakettenbetogingen van de jaren tachtig werd weer gemobiliseerd naar grote manifestaties toe, deze keer tegen racisme en onverdraagzaamheid. Dat zou trouwens het perspectief worden van waaruit de verzamelde vredesbeweging de Joegoslavische kwestie benaderde. Joegoslavië werd opgevoerd als afschrikwekkend voorbeeld van waartoe extreem nationalisme en etnische intolerantie konden leiden. Zo werd Joegoslavië een ondergeschikt thema in een binnenlandse kwestie: de strijd tegen het Vlaams Blok. De gevoelens van onmacht en verontwaardiging tegenover wat zich in de Balkan afspeelde werden gekanaliseerd naar het protest tegen de opmars van extreemrechts in eigen land.

De kern van de zaak was dat vooral in Vlaanderen – waar traditioneel het zwaar-
tepunt ligt van de vredesbeweging en van actiegroepen die zich bezighouden met
onderwerpen uit de internationale politiek – de opiniemakers andere zorgen aan
hun hoofd hadden. De Vlaamse opinieleiders gingen gebukt onder het trauma
van de Zwarte Zondag en van de opeenvolgende verkiezingsuccessen van het
Vlaams Blok. Typerend is dat de vergelijkbare groep intellectuelen die elders de
Joegoslavië-beweging vormden, hier actief waren in een organisatie als *Charta*
'91, die actief was op het terrein van antiracisme en democratische vernieuwing.

Vlaanderen was heel erg met zichzelf bezig in de eerste helft van de jaren negen-
tig. Het is opmerkelijk hoe vaak in opiniestukken over de Joegoslavische kwestie
ook rechtstreeks de link wordt gelegd met Vlaanderen. In Bosnië werd, zo heette
het, de multiculturaliteit bedreigd die hier ook onder druk stond. Joegoslavië, zo
ging de vergelijking, bewees waartoe nationalistisch opbod kon leiden. Dat wa-
ren redeneringen en argumenten die veeleer gericht waren op binnenlands ge-
bruik, dan dat ze tot doel hadden de solidariteit of de betrokkenheid met Joego-
slavië aan te wakkeren. In termen van mobilisatie hadden deze pleidooien ook
het omgekeerde effect: ze maakten dat de aandacht naar Vlaanderen ging, in
plaats van naar Joegoslavië. Enigszins veralgemenend kunnen we stellen dat vol-
gens de Vlaamse opinieleiders in Sarajevo dagelijks het bewijs werd geleverd van
waartoe racisme en onverdraagzaamheid konden leiden. Vanuit dat perspectief

58. STOUTHUYSEN, P., o.c. (1995).

leek het effectief vanzelfsprekend dat je dan best je energie stak in de strijd tegen de duidelijk aanwijsbare vorm waaronder die krachten zich in het eigen land manifesterden.

IV. De institutionele agenda: het parlementaire debat

Vaak werd, ook in het parlement, geklaagd over het gebrek aan belangstelling voor wat er zich in Joegoslavië afspeelde. Voor wie erg begaan was met wat er in Joegoslavië gebeurde, was het allemaal een zaak van te weinig en te laat. Er vonden weliswaar een aantal debatten plaats, er werden vragen gesteld en er werd geïnterpelleerd, maar die aandacht stond niet in verhouding tot de gebeurtenissen. Concreet telden we in Kamer en Senaat respectievelijk 20 en 17 interpellaties en 19 en 3 mondelinge vragen. Het relatieve belang van deze parlementaire activiteiten valt moeilijk in te schatten. Bij ontstentenis van geschikt materiaal kan er geen rechtstreekse cijfermatige vergelijking worden gemaakt met het debat in andere landen. Een vergelijking met een eerder parlementair debat in eigen land is wel mogelijk. In de periode 1980-85, op het hoogtepunt van de rakettenkwestie, telden we in de Kamer – cijfers voor de Senaat werden niet verzameld – 29 interpellaties en 28 mondelinge vragen (Stouthuysen, 1992).⁵⁹ Dat zijn, zo blijkt uit onderstaande tabel, cijfers van een vergelijkbare grootorde. Op basis daarvan kunnen we stellen dat het Belgische parlement zeer zeker niet ongevoelig bleef voor wat er zich in Joegoslavië afspeelde. Maar Joegoslavië werd niet in dezelfde mate een politiek strijdpunt. Dat blijkt ook enigszins uit de cijfers. Tijdens de rakettenkwestie leidden 22 van de 29 interpellaties ook tot het indienen van moties.⁶⁰ Die verhouding ligt, voor wat de Kamer betreft, anders in de Joegoslavische kwestie: slechts 8 van de 20 interpellaties leidden tot het indienen van moties. De Senaat geeft een ander beeld: van de 17 interpellaties leidden er 10 tot een ingediende motie.

Er is evenwel een belangrijk verschil met de rakettenkwestie. Toen was het vooral de grootste oppositiepartij SP die er een strijdpunt van maakte. Zelfs op de momenten dat de buitenparlementaire mobilisatie stilviel, bleef de SP de rakettenkwestie op de parlementaire agenda zetten (Stouthuysen, 1992).⁶¹ In de Joegoslavische kwestie waren het vooral de in aantal veel kleinere oppositiepartijen Vlaams Blok – in de Kamer – en Ecolo – in de Senaat – die het thema aanbrachten.

59. STOUTHUYSEN, P., o.c. (1992).

60. Het indienen van moties vormt een indicator van een bepaalde mate van controverse. Het betekent dat de indieners van de motie een bijzonder gewicht aan de kwestie hechten. Ze maken er een strijdpunt van waaromtrent de politieke meerderheid op de proef wordt gesteld. Het indienen van moties geeft goed weer welke politieke problemen op dat moment werkelijk controversieel worden geacht (Zie hierover: STOUTHUYSEN, P., o.c. (1992)).

61. STOUTHUYSEN, o.c. (1992).

De grootste oppositiepartijen VLD en PRL hielden zich op de vlakte. De Joegoslavische kwestie werd, in tegenstelling tot in een aantal andere landen, niet aangegrepen om een fundamenteel debat op gang te trekken over de inhoud en oriëntatie van de buitenlandse politiek. Tijdens de vijf jaar dat de Joegoslavische kwestie de internationale politiek beheerste, werd in het Belgisch parlement één maal, onder het ministerschap van Frank Vandenbroucke, een poging gedaan om een discussie op gang te brengen over de fundamenteën van het Belgisch buitenlands beleid in het tijdperk na de Koude Oorlog. In dat debat, dat in de Kamer plaatsvond op 23 november 1994, kwam Joegoslavië slechts marginaal aan bod. Joegoslavië bleef het zorgenkind van een handjevol kamerleden en senatoren die occasioneel de zaak onder de aandacht probeerden te brengen. Joegoslavië was – in tegenstelling tot de rakettenkwestie – evenwel geen thema waarrond de partijen zich profileerden.

Tabel 9. Vragen en Interpellaties, Kamer.

Kamer, 1990-95	
Interpellaties	20 (7 VB, 3 Ecolo, 2 Agalev, 2 CVP; SP, FN, PRL, Rossem, VLD en PS: 1)
Waarvan tot moties hebben geleid	8 (2 Ecolo, 2 VB, 2 Agalev; VLD en PRL: 1)
Mondelinge vragen	19 (4 VB, 3 CVP, 3 VLD, 3 Agalev, 2 VU, 2 PRL, 1 SP, 1 Ecolo)

Tabel 10. Vragen en Interpellaties, Senaat.

Senaat, 1990-95	
Interpellaties	17 (7 Ecolo, 4 PRL, 2 CVP; VU, PS, VB, VLD: 1)
Waarvan tot moties hebben geleid	10 (3 Ecolo, 2 PRL; VU, PS, VB, CVP en VLD: 1)
Mondelinge vragen	3 (2 CVP, 1 Ecolo)

Hoe kaderden de kamerleden en senatoren het Joegoslavische conflict? In welke mate bekeken ze de gebeurtenissen vanuit een realistisch, dan wel interventionistisch perspectief? In onderstaande tabel worden de vragen en interpellaties, zowel uit Kamer als Senaat, samengeteld en opgedeeld naarmate ze aansluiten bij één van beide perspectieven.⁶²

62. De vragen en interpellaties werden, net als eerder de kranteneditoria en opiniestukken, gelezen en geanalyseerd in functie van de in Tabel 1 gehanteerde criteria. Wanneer in een vraag of interpellatie uitsluitend of in overgrote mate argumenten uit één categorie werden gebruikt, werd ze bij de desbetreffende categorie ondergebracht. Vragen of interpellaties waarin geen argumenten uit één beide categorieën werden gebruikt of waar geen overtuigend overwicht van één van beide bestond, werden in de restcategorie "gemengd of andere" geplaatst.

Tabel 11. Kadering interpellaties en vragen.

	Realistisch	Interventionistisch	Andere/gemengd	Totaal
1990-91	1		3	4
1991-92	1	5	7	13
1992-93	6	5	6	17
1993-94	5	5	5	15
1994-95	3	1	6	10
Totaal	16	16	27	59

Bovenstaande cijfers geven de indruk alsof de realisten en de interventionisten elkaar in evenwicht hielden. Dat is evenwel geen correcte weergave van de realiteit. Er was immers een zeer groot verschil met betrekking tot de intensiteit waarmee beide posities werden beleden. Enigszins schematiserend kunnen we spreken van aarzelende interventionisten versus onwankelbare realisten. Van de 16 interventionistische vragen en interpellaties kwamen er 7 van Vlaams Blok-parlementsleden (Annemans, Buelens, Van den Eynde en Huysentruyt telkens één maal, Van Overmeire drie maal), 3 van Ecolo (tweemaal Winkel, één maal Benker), 3 PRL (Mayence-Goossens, de Donnée, De Decker), 2 van de CVP (telkens Van Rompaey) en 1 van de VU (Kuypers). Alleen de Blok-parlementsleden verdedigden consequent en systematisch hetzelfde standpunt gedurende de hele periode van de oorlog. De Ecolo-parlementsleden bleven de hele oorlog lang twijfelen met betrekking tot de volgen koers en wisselden uitgesproken realistische met aarzelend interventionistische tussenkomsten af. Hetzelfde geldt voor de leden van de PRL-fractie. Opmerkelijk was bijvoorbeeld dat precies Xavier de Donnée op andere momenten zich tot de meest uitgesproken realist ontpopte. Ook de kamerleden Kuypers en Van Rompaey, die traditioneel de rechten van de staatsloze volkeren verdedigden, bleven twijfelen omtrent een eventuele militaire interventie. In de praktijk werd het interventionistische standpunt eigenlijk alleen door het Vlaams Blok uitgedragen.

Dat de realistische benadering zo dominant was, had ongetwijfeld te maken met de figuur van Willy Claes, minister van Buitenlandse Zaken tijdens de cruciale fasen van de Joegoslavische kwestie. Claes woog sterk op de debatten: zijn analyses werden niet alleen nauwelijks tegengesproken, vaak slaagde hij er ook in de twijfelaars over de streep te trekken. De interventionisten vonden nooit een even overtuigende woordvoerder. De Vlaams Blok-politici konden die rol niet vervullen, Hugo Van Rompaey (CVP) en Willy Kuypers (Volksunie) hadden dat gekund maar deden het niet. Ecolo-senator Benker bleef de hele tijd twijfelen en vond, toen hij ten lange leste de keuze voor het interventionisme had gemaakt, minister Frank Vandenbroucke tegenover zich, die met evenveel overtuigingskracht als zijn voorganger Willy Claes de realistische koers bleef verdedigen. Toen uiteindelijk in juli 1995 het pas verkozen Kamerlid Van Erps (CVP) – met een achtergrond bij de ngo "Artsen Zonder Grenzen" – in zeer uitgesproken ter-

men en zonder omwegen een interventionistische koersverandering ter sprake bracht, was de Joegoslavische oorlog zo goed als voorbij.⁶³

Het beeld dat verschijnt op basis van de analyse van de vragen en interpellaties wordt overigens bevestigd doorheen de andere parlementaire activiteiten (debatten over de Begrotingen Buitenlandse Zaken en Landsverdediging, actualiteitsdebatten). Steeds weer blijkt het realistische interpretatiekader ontegensprekelijk de debatten te domineren. Ongeveer alle parlamentsleden hadden het consequent over een burgeroorlog, waarin drie onderscheiden etnische groepen tegenover elkaar stonden. Ook al werden de drie partijen geenszins op gelijke voet geplaatst, toch werd voortdurend beklemtoond dat ze allemaal schuld droegen aan de gebeurtenissen en wreedheden. Zowel voor de regering als voor de grote oppositiepartijen vormde indamming van het conflict het belangrijkste doel van de Belgische en Europese betrokkenheid. Een interventie werd door nagenoeg iedereen als een uitermate hachelijke onderneming gezien. De tegenstanders van een interventie lieten niet na te benadrukken dat er dan onvermijdelijk ook grondtroepen zouden moeten worden ingezet, dat er op grote schaal burgerslachtoffers zouden vallen en dat de kansen reëel waren dat de VN-troepen dan in een uitzichtloze situatie zouden terechtkomen. De voorstanders ondernamen nauwelijks pogingen om geloofwaardige beperkte militaire alternatieven voor te stellen.

Vermoedelijk heeft die toch wel uitzonderlijke Belgische situatie – de uitermate zwakke interventionistische stem in het politieke debat – veel te maken met het gegeven dat net het Vlaams Blok, veel vroeger dan alle anderen en ook consequent doorheen het hele conflict, systematisch voor een militaire tussenkomst pleitte. Gegeven de politieke verhoudingen beperkte dat ingrijpend de aantrekkingskracht van de interventionistische positie. Die situatie is enigszins vergelijkbaar met Groot-Brittannië, waar net de zeer controversiële en polariserende premier Thatcher het gezicht werd van de interventionisten. Het valt trouwens op hoe in de andere landen het interventionisme vaak door bekende figuren van links of zelfs door vroegere boegbeelden van de vredesbeweging werd belichaamd. Dat gaf ongetwijfeld meer krediet aan de interventionistische campagne.

Het Vlaams Blok gebruikte ook niet helemaal dezelfde argumenten die elders door de interventionisten werden naar voor geschoven. Voor het Vlaams Blok ging het in Joegoslavië om een klassieke Koude Oorlog-tegenstelling: een communistisch regime tartte het Westen en schond de rechten van volkeren die op democratische wijze naar zelfbeschikking streefden.⁶⁴ Naarmate de Bosnische oorlog escaleerde, werd daar een ander argument aan toegevoegd: de teloorgang van de “smeltkroesstaat Joegoslavië” bewees dat multiculturele staten niet leef-

63. J. Van Erps kwam tussen naar aanleiding van de mondelinge vragen gesteld door de kamerleden H. Van Dienderen, J. Simonet, G. Versnick en J. Huysentruyt (Kamer, 8 juli 1995).

64. Zie bijvoorbeeld: interpellatie K. Van Overmeire, Kamer 9 mei 1992; interventie I. Buelens, Senaatsdebat 22 december 1992.

baar waren en dus moest Bosnië opgedeeld worden langs etnische lijnen.⁶⁵ De argumenten van het Blok hadden als effect dat in de andere politieke kampen vooral werd benadrukt dat de situatie veel ingewikkelder was dan extreemrechts beweerde en dat een interventie geen kwestie zou zijn van "er eens even invliegen".⁶⁶ Ook werd vaak benadrukt hoezeer Bosnië een waarlijk multiculturele samenleving vormde, waarvan de etnische complexiteit dusdanig was dat geen eenvoudig onderscheid tussen de "goeden en de slechten" kon worden gemaakt.⁶⁷ Door, als argument tegen de rechttoe-rechtaan redeneringen van het interventionistische Vlaams Blok, steeds weer de ingewikkeldheid van het conflict in de verf te zetten, schoven de tegenstanders van het Blok haast vanzelfsprekend in de richting van een realistische analyse.

Uit de analyse van het parlementaire debat blijkt tenslotte ook hoe weinig controversieel het gevoerde Belgische Joegoslavië-beleid wel was. Het grootste deel van de tijd bestond er een opmerkelijke eensgezindheid. De oppositie stemde – meestal met uitzondering van het Vlaams Blok – mee met de meerderheid, interpellende parlamentsleden haastten zich om duidelijk te maken dat ze het ten gronde eens waren met gevoerde beleid en dat ze er geen partijpolitieke zaak van wisten te maken. Kenmerkend waren de eerste debatten na de ontdekking van de Servische kampen in augustus 1992. Terwijl in Nederland regering en parlement eensgezind alle schuld bij de Serviërs legden en een interventie bepleitten, bestond er in België ook op dat moment overeenstemming over de analyse dat alle bij het conflict betrokken partijen een deel van de schuld droegen en dat een militaire interventie gedoemd was te mislukken.⁶⁸ Alleen het Vlaams Blok viel buiten die consensus. Pas na de aanslag op de markt van Sarajevo, in februari 1994, ontstond twijfel ten aanzien van het gevoerde beleid. Een paar sterke tussenkomsten van minister Claes en, later, zijn opvolgers Vandenbroucke en Derycke, overtuigden echter de parlamentsleden, zowel van de meerderheid als van de oppositie, dat er geen alternatief bestond.⁶⁹

65. Zie bijvoorbeeld: tussenkomst W. Verreycken, bespreking begroting Buitenlandse Zaken, Senaat 3 juni 1992; mondelinge vraag G. Annemans, Kamer 5 juli 1991; interpellatie G. Annemans, Kamer 18 mei 1993.

66. Zie bijvoorbeeld: interpellatie H. De Croo, Senaat 16 februari 1994; repliek W. Claes n.a.v. interpellatie F. Van den Eynde, Kamer 6 mei 1993; repliek E. Derycke n.a.v. actualiteitsdebat Kamer 18 juli 1995.

67. Zie bijvoorbeeld: interpellatie H. Van Dienderen (Agalev), Kamer 18 mei 1993; interventie P. Pataer, Senaatsdebat 16 februari 1994.

68. Zie hiervoor: Kamerdebat 15 oktober 1992, Senaatsdebat Begroting Buitenlandse Zaken 1 december 1992.

69. Voor wat W. Claes betreft, zie: Kamerdebat 16 februari 1994, Senaatsdebat 9 maart 1994. Voor F. Vandenbroucke: Kamer 22 december 1994. Voor E. Derycke: repliek n.a.v. actualiteitsdebat Kamer 18 juli 1995.

V. Besluit: de niet-politisering van de Joegoslavische kwestie?

In de inleiding werd de vraag opgeworpen waarom de Joegoslavische oorlog geen strijdpunt werd in de Belgische politiek. Op basis van de analyse van de verzamelde gegevens is het evenwel niet meer zo duidelijk of die vraag eigenlijk wel helemaal aan de orde is. Wat buiten kijf staat is dat Joegoslavië hier te lande geen mobilisatie en/of politieke polarisatie teweeg bracht, die vergelijkbaar was met hoe het er in Nederland, Duitsland of Frankrijk aan toging. Maar het is wellicht verkeerd om op basis daarvan te besluiten dat de Joegoslavische kwestie helemaal niet werd gepolitiseerd.

De kwestie werd, zo bleek uit de analyse van de voorpagina-artikelen en kranten-editorialen, zeer zeker – en ook de hele tijd – als een probleem ervaren. Het Joegoslavische probleem werd, althans in de kranten, ook als in principe oplosbaar beschouwd: de nadrukkelijk aanwezige interventionistische kadering in de editorialementen vormt daarvan het bewijs. Opmerkelijk was wel dat de pers de Belgische overheid geen specifieke rol toebedeelde bij het vinden van die oplossing: het was een taak voor Europa, voor de VN, of soms nog algemener gesteld, “de internationale gemeenschap”. Dat was helemaal anders in Nederland. Daar jaagde de pers de politiek de hele tijd op: Nederland kon niet afzijdig blijven.⁷⁰ Het resultaat was evenwel dat Nederland zich uiteindelijk, in februari 1994, engageerde in een bij voorbaat tot mislukken gedoemde missie: de vrijwaring, op basis van een ontoereikend mandaat, van de door de Veiligheidsraad tot *safe area* uitgeroepen moslemenclave Srebrenica.⁷¹

Specifiek aan de Belgische situatie was dat er geen drukkingsgroep of opinie-leider opstond die het voortouw nam om campagne te voeren voor een militaire interventie. Er werden weliswaar solidariteitsacties gevoerd en benefieten georganiseerd, maar de vredesbeweging – in Nederland de motor achter de interventionistische mobilisatie – hield zich in de vroege jaren negentig toch prioritair met andere maatschappelijke thema's bezig. Na de verkiezingen van 24 november 1991, de eerste der Zwarte Zondagen, richtte de vredesbeweging zich in hoofdzaak op de strijd tegen racisme en onverdraagzaamheid in eigen land. Dat gebeurde vaak wel met een verwijzing naar de Joegoslavische kwestie, als afschrikwekkend voorbeeld van de gevolgen van etnische intolerantie.

De Joegoslavische oorlog kwam zeer zeker ook in het parlementaire halfrond ter sprake. In de Belgische politieke debatten was het realistisch interpretatiekader evenwel dominant: er bestond vrijwel eensgezindheid over de wijsheid van een terughoudende opstelling, er heerste weinig geloof in de kansen op welslagen van een interventie en ongeveer iedereen deelde de overtuiging dat niet alleen de Serviërs verantwoordelijk waren voor het conflict. Die realistische dominantie

70. BOOTSMA, P. o.c.

71. BOTH, N., o.c.

had met twee dingen te maken. Vooreerst was het interventionisme al vroeg gekaapt door het Vlaams Blok. De opstelling van het Blok maakte dat de andere politieke partijen zich vooral uitputten om te benadrukken dat de situatie veel ingewikkelder was dan extreemrechts beweerde en dat een interventie geen eenvoudige zaak zou zijn. Door, als argument tegen de zwart-wit redeneringen van het interventionistische Vlaams Blok, voortdurend de complexiteit van het conflict te beklemtonen, kwamen de tegenstanders bijna automatisch in het realistische kamp terecht.

Maar er was natuurlijk ook het gegeven dat België al heel vroeg in het conflict blauwhelmen ter plaatse had. Dat maakte dat van bij begin alle voorgestelde oplossingen en alternatieven altijd werden afgewogen aan de eventuele gevolgen ervan voor "onze jongens ter plaatse". Haast vanzelfsprekend werd het enthousiasme voor een eventuele militaire tussenkomst getemperd door de nachtmerrie dat de lichtbepalende Belgische blauwhelmen rechtstreeks in de vuurlinie kwamen te liggen. De Belgische situatie was dan ook erg vergelijkbaar met die in Groot-Brittannië, dat andere land waar van de Joegoslavische kwestie weinig mobilisatiekracht uitging. Ook de Britten waren van bij het begin van de oorlog met vrede troepen aanwezig en ook daar werd het interventionistische kamp aangevoerd door de zeer polariserende en bovendien politiek buitenspel staande figuur: oud-premier Margaret Thatcher. Pas zeer laat, in het laatste oorlogsjaar, werden meer interventionistische geluiden gehoord in de Belgische politiek. Maar toen hadden inmiddels al de rampzalig verlopen tussenkomsten in Somalië en, vooral, Rwanda plaatsgevonden en was het uitsturen van Belgische militairen zondermeer taboe geworden.

Samenvattend kunnen we stellen dat de Joegoslavische oorlog, net als in de buurlanden, onderwerp van debat vormde. Specifiek voor dat Belgische debat was evenwel dat de realistische analyse domineerde. Daar waren, zagen we, verschillende redenen voor: de vredesbeweging was verdeeld en concentreerde zich op andere thema's, het interventionisme werd geclaimd door het Vlaams Blok, de traditionele partijen schoven als reactie op naar het realistische gezichtspunt en – misschien de belangrijkste reden – niemand was bereid het leven van de Belgische blauwhelmen in de waagschaal te gooien. Doordat de realistische analyse domineerde, werd – in tegenstelling tot wat in de buurlanden gebeurde – het door de regering gevoerde beleid niet ten gronde gecontesteerd. Daardoor veroorzaakte de Joegoslavische oorlog uiteindelijk weinig ophef in de Belgische politiek.

SUMMARY

To Die for Sarajevo? The Conflict in Yugoslavia in Belgian Politics (1991-1995)

This article deals with the question why the war in Yugoslavia (1991-1995) was hardly an issue in Belgian politics and society. We analyze how the conflict was framed in the

newspapers, by opinion-leaders and by the peace movement. We also reconstruct the parliamentary debate: what parliamentary initiatives were taken and which framing of the conflict dominated the discussions. We conclude that the Belgian debate was largely dominated by the realist frame. This was probably a result of the presence of Belgian UN-soldiers in the conflict-zone, of the fact that the peace movement was divided and concentrated on other issues, and of the fact that the interventionist frame was claimed by the extreme rightwing Vlaams Blok party.